

Grauer-keletigorilla

rek” csapatára lett figyelmes. Ezen lényeket a hajó tolmácsa „gorillae” néven illette, így elnevezésük napjainkig ez maradt. Sajnos az nem derült ki, hogy Hanno valóban gorillákkal találkozott-e, de annyi bizonyos, hogy az elnevezés szabad fordításban a görög „szőrös nők törzse” kifejezést takarja. A gorillák léte ezután sokáig feledésbe merült, az első koponyát és csontokat egy amerikai misszionárius orvosnak, Thomas Staughton Savage-nak köszönheti a tudomány. A faj leírása csak később, 1847-ben látott napvilágot a bostoni Természettudományi Társulat lapjában (Proceedings of the Boston Society of Natural History) *Troglodytes gorilla* néven.

Mint a genusnévből is kitűnik, Savage a gorillát a csimpánzok óriási fájának tartotta, amit egy kollégája öt évvel később azzal korrigált, hogy a fajt a *Gorilla* nemzetségbe sorolta.

A keleti gorillát Robert von Beringe kapitány puskával „fedezte fel”: 1902-ben a Sabinyo vulkán erdeiben ejtett el egy példányt. Egy évre rá az ő tiszteletére nevezte el Paul Matschie német zoológus a fajt *Gorilla beringei*-nek. Annak ellenére, hogy Matschie előszeretettel írt le további fajokat, jelenleg a gorilláknak két jól elkülöníthető fajt ismerjük, amelyek a DNS-vizsgálatok alapján jobban különböznek egymástól, mint a csimpánz (*Pan troglodytes*) és a bonobo (*Pan paniscus*).

A gorillákat többé-kevésbé mindenki jól ismeri, vagy talán megfelelő magyar nyelvű szakirodalmat róluk, ezért kinézetük és életmódjuk ismertetésétől ezúttal eltekintünk. Viszont némiképp változott rendszertani besorolásuk és jelenlegi helyzetük, amiről idehaza még nem sokat olvashattunk.

Alábbi cikkünk erről szól.

Afrikai rokonok

tes) és a bonobo (*Pan paniscus*). Természetesen további különbségek is akadnak a fajok morfológiáját és életmódját tekintve, ami annak tudható be, hogy a két faj évmilliók óta külön fejlődik.

A nyugati gorillák (*Gorilla gorilla*) Nyugat- és Közép-Afrika alacsonyan fekvő trópusi erdeiben élnek, Nigériától Kongóig, míg a keletiek (*Gorilla beringei*) Közép- és Kelet-Afrika egyes magasabb régióinak (a Kongói Demokratikus Köztársaság – továbbiakban: KDK – keleti fele, Ruanda és Uganda) lakói, 3800 méterig. A kutatók vélemények szerint az egyes alfajok elterjedése 5000-7000 éve még fedte egymást, de azóta a klíma szárazabb lett, így a nagytestű emberszabásúak élettere beszűkült, ami a populációk szeparálódásához vezetett.

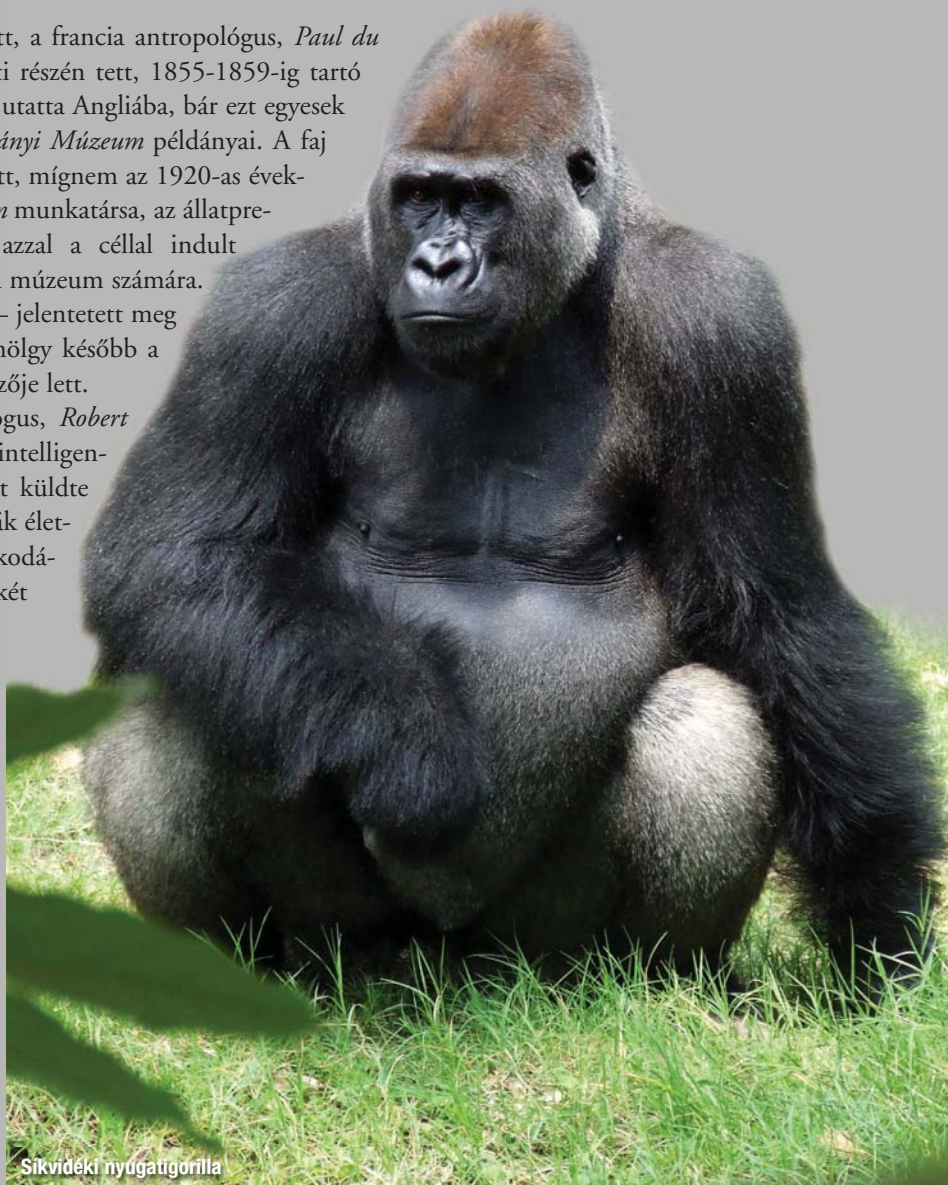

A gorillakutatás kezdetei

Az első fehér ember, aki élő gorillát láthatott, a francia antropológus, *Paul du Chaillu* volt, aki az egyenlítői Afrika nyugati részén tett, 1855-1859-ig tartó utazása után egy elpusztult példány tetemét jutatta Angliába, bár ezt egyesek szerint megelőzték a *Párizsi Természettudományi Múzeum* példányai. A faj további kutatására jó néhány évet várni kellett, mígnem az 1920-as években az *Amerikai Természettudományi Múzeum* munkatársa, az állatpreparálás úttörője, *Carl Akeley* kifejezetten azzal a céllal indult Afrikába, hogy gorillát lőjön és preparálja a múzeum számára. Erről az útról munkatársa – egyben felesége – jelentetett meg könyvet, „*On the Gorilla Trail*” címmel. A hölgy később a gorillák védelmezője és további könyvek szerzője lett.

Az 1920-as évek végén a híres pszichológus, *Robert Yerkes*, miután tanulmányt írt a gorillák intelligenciájáról, egyik tanítványát, *Harold Bighamot* küldte Afrikába, hogy tanulmányozza a hegyi gorillák életét. Bigham rövid, csupán hét hetes ott-tartózkodása alatt sajnos le is lőtt egy nőtényét és kölykét védő gorillát, mert az felesége testi épségét fenyegette. Yerkes 1929-ben írt, emberszabású majmokról szóló könyvében számol be a gorillakutatásokról.

A II. világháborút követően a neves terepbiológus, *George Schaller* útra kel, hogy az akkor még misztikusnak számító hegyi gorillákat tanulmányozza. 1959-ben kezdődő kutatásaiból pár év múlva nagyszerű könyv született, amelynek hatására egy amerikai diáklány, *Dian Fossey* is kedvet kapott Afrikába utazni. Pár év múlva az ő részvételével, az antropológus *Louis Leakey* és a *National Geographic Society* támogatásával újra kezdődhetett a munka, amit Schaller annak idején elkezdett. Fossey kutatási eredményei megdöbbentették és

Síkvidéki nyugatigorilla

A síkvidéki nyugatigorilla megfigyelésére csak az ehhez hasonló őserdei tisztásokon van lehetőség

SÍKVIDÉKI NYUGATIGORILLA (*G. gorilla gorilla*)

Elterjedés: Kamerun, a Közép-Afrikai Köztársaság, Gabon, Kongó és Egyenlítői-Guinea trópusi erdei.

Populáció mérete: 50 000–90 000 példány, az állomány kétharmada Gabon és a KDK erdeiben honos.

DIEHL-NYUGATIGORILLA (*G. gorilla diehli*)

Elterjedés: a Cross-folyó felső vidékének síkvidéki erdei, Nigéria és Kamerun határán.

Populáció mérete: 200 példány.

HEGYI KELETIGORILLA (*G. beringei beringei*)

Elterjedés: a Kongói Demokratikus Köztársaság, Ruanda és Uganda vulkánokkal szabdalta hegyvidéki hármashatára.

Populáció mérete: Schaller kutatásai alapján megállapítható, hogy az 1960-as években még körülbelül 450 gorilla élt a Virunga vulkánok területén, de számuk az orvadászat miatt húsz éve alatt a felére csökkent. Napjainkban 320–350 állatot ismerünk, a különálló Bwindi-erdőben további 300 példányuk él.

GRAUER-KELETIGORILLA (*G. beringei graueri*)

Elterjedés: a Kongói Demokratikus Köztársaság esőerdei, a Kahuzi-Biega Nemzeti Park területén. Ez egykori elterjedési területüknek csupán 13 százaléka.

Populáció mérete: 1994-ben még 17 000 példányra becsülték, napjainkban alig éri el a 2500–5000 példányt.

megosztották a tudományos világot, de sikeresen eloszlatták az olyan tévhitet, miszerint a gorilla erőszakos vadállat lenne. A kutatónő 1985-ös meggyilkolása óta a róla elnevezett alapítvány és a *Gorillavédő Program* (International Gorilla Conservation Programme) végzi a kutatásokat. A leginkább kutatott alfaj a *beringei*, így ismereteink zöme erre az alfajra korlátozódik.

Vadászat és járvány

A szabadon élő gorillák számát a szűk területen élő hegyi keleti alfaj kivételével csak becsülni tudjuk. Állományukat elsősorban az élőhelyek elvesztése, a mértéktelen erdőirtás és a szaporodó lakosság által mezőgazdasági művelés alá vont területek növekvő száma veszélyezteti. A nyugati gorilla helyzete még nagyjából stabilnak mondható – habár zömük a védett területeken kívül él –, de elég egy pillantás a *Google Earth* műholdas képeire, hogy lássuk, mennyire szűk területen szorog a maradék pár száz hegyi keletigorilla. Az ugandai *Mgahinga Nemzeti Parkban* túrázva megdöbbentő látni, hogy a park körül még a vulkáni kúpok kráterének belsejét is felszántották a földművesek, így a gorillák egyre feljebb szorulnak a hegyvidék bambuszerdeiben.

A nyugati gorilla aránylag nagyszámú állományát a fakitermelőket élelemmel ellátó, úgynevezett bozóthús-kereskedelem veszélyezteti. A területre érkező vadászok által az utak szélén felállított, üres olajshordókon kialakított „hentesüzletekben” az erdei állatok szinte minden faja megvásárolható. Míg korábban az egzotikus házikedvencnek szánt kölyökgorillák iránt volt nagy a kereslet, mostanában a felnőttek húsa jövedelmez az orvvadászoknak. De más módon is pusztulnak a hatalmas erdei lények. 2002-ben egy ebolajárvány nyomán a kutatók több tucat fertőzött gorilla tetemét találták a járvány sújtotta falvak

környékén. Kiderült, hogy a nyugati gorillákra és a környéken élő csimpánzokra leselkedő legnagyobb veszélyt az ebola és a hasonló vírusok jelentik. Óvatos becslések szerint az ebolavírusnak a gorillák 5000 egyede eshetett áldozatul, de a Kongói Demokratikus Köztársaság területén fekvő Odzala Nemzeti Parkban 2004-ben kitört ebolajárvány a gorillapopuláció 90 százaléka halálát okozta, így a vadonban elpusztult emberszabásúak száma a becslések többszöröse is lehet. A számokat az állatok rejtőzködő életmódja miatt csak becsülni lehet: az őserdőben fekvő gorillatetem hamar eltűnik.

Üzlet a rendszertannal

Ha szeretnénk megérteni az emberfélék legnagyobb tagjának vadonbeli helyzetét, Afrikába kell utaznunk. Mindegy, hogy turistaként vagy kutatóként tesszük, a kép lehangoló. Egyrészt a gorillák létét a fent említett tényezők valóban veszélyeztetik,

másrészt minden adott lenne a védelmükhöz. Pénz, kutatók, terület egyaránt rendelkezésre áll, így a hibát az aránytalan elosztásban és a korrupt politikusokban kell keresnünk. A szakemberek a vadon élő populáció jövőjét a gorillákra alapozott ökoturizmusban látják. A hegyi keletigorillák kisebb létszáma valóban lehetővé teszi, hogy szinte az összes csapatot testközelből tanulmányozzák, így azok megszokják az ember jelenlétét, de a nyugati gorillák esetében ez nem könnyű feladat. A gaboni *Langoue Bai* magasleséről egész nap figyelhetjük a gorillákat, de ebből nem lesz akkora bevétel, mint amit a hegyi keletigorillák produkálnak.

Utóbbi alfaj egyedeinek „követése” 2007 nyarától óránként 500 dollárba kerül fejenként mindhárom országban, ami napi több ezer dolláros biztos bevételt jelent az adott országnak, de nem a gorillák közvetlen szomszédságában élő településeknek, ami nagy hiba. A természet-

védelmi oktatást és az idegenforgalom fejlesztését célzó programoknak köszönhetően a védelemben és turizmusba bevont helyi közösségek ebből a pénzből is részesednek, de nem sokat. Az engedély összegének tíz százalékát kapják – szól a tájékoztatás, de ha kicsit is utánanéznünk, hamar kiderül, hogy nem az 500 dollárból, hanem a 25 dolláros parkbelépőből számítják a száza-

M. Serecs felvétele

M. Serecs felvétele

lékot. Hatalmas különbség! Mindenesetre a jegyeket hónapokkal előre lefoglalják (sőt megveszik) a legnagyobb utazásszervezők, így az ugandai állam turizmusból származó bevételének felét a gorillák keresik meg.

A gorillák turisztikai vonzereje akkora, hogy a *Bwindi* erdőben élő hegyi gorillákat már 1996 óta szeretnék külön alfajként leírni, és a kérdés újra előtérbe kerül. De vajon mi haszna lenne, ha a hegyi gorilla amúgy is kislétszámú populációját csupán a DNS különbsége miatt különválasztanánk, és ezzel a szaporodásra képes állomány létszámát a felére csökkentenénk? A válasz egyszerű: Uganda „saját” gorilla-alfaj birtokosa lenne, és ezzel lefölözhetné a szomszédos országokba irányuló gorillaturizmus hasznát. Ha a faj megmentését tartjuk szem előtt, akkor nincs értelme további alfajokra bontani a gorillákat, különben hasonló helyzet alakulhat ki, mint a dél-kínai (*Panthera tigris amoyensis*) és a szibériai tigris (*P. t. altaica*) esetében. A két alfaj elterjedése korábban közös volt, valószínűleg ugyanazon alfajt képviselték. Jelenleg létezik „orosz” és „kínai” tigris, és ezek kereszteződését, a génállomány cseréjét sem a politikusok,

sem a biológusok nem támogatják, így elég pár év, és a dél-kínai tigris örökre eltűnik az erdőkből.

Bevisznek az erdőbe...

Örömteli hír, hogy a hegyi keletgorilla élőhelyén osztozó három ország az év elején összefogott, és tízéves együttműködési megállapodást hozott létre. Ennek célja, hogy a gorillákkal kapcsolatos tapasztalatokat egymással megosztva, közösen tegyék valamit a faj védelme érdekében. A projekt első négy évét a holland kormány támogatja, hatmillió dollárral. Az összeg nagynak tűnik, de ha elosztjuk ötszáz dollárral, napi tíz turistát kapunk, szemben a gorillatúrákra befizető kb. száz fővel...

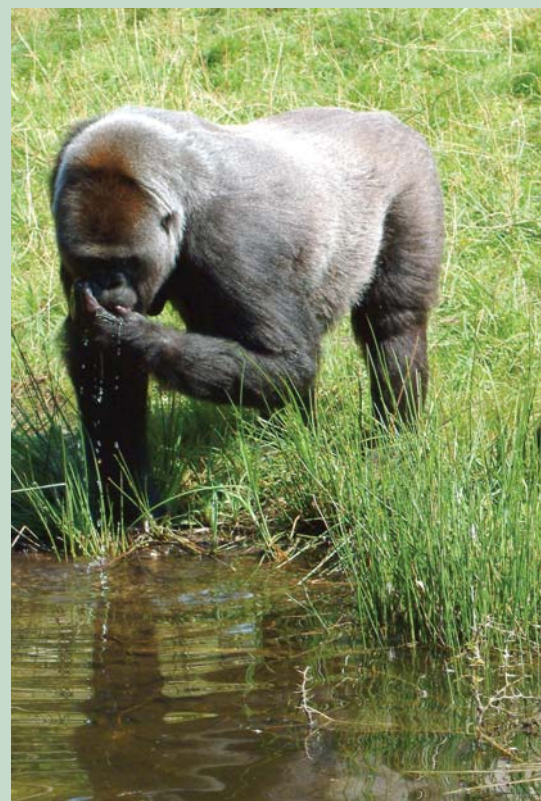
A bevételért folyó harc annyira komoly, hogy már a KDK lázadóí is beszálltak az üzletbe. Ha valaki nem foglal időben he-

lyet a gorillatúrákra, a helyszínen szinte lehetetlenség engedélyt szerezni. Az ugandai Kisoro faluban is rájöttek erre, és az ideérkező turistákat olcsó gorillaszafarikra csábítva utaztatják tovább a szomszédos KDK-ba, ahol a lázadók illegális gorillales-re viszik őket. A bevételből aztán fegyvert vesznek, és folytatják harcukat a kormány ellen. Ebből arra következtethetnénk, hogy a gorillák fennmaradása számukra is fontos, de ennek ellentmond az a tény, hogy tavaly egy egész gorillacsáladót mészároltak le.

A kontrollálatlan turizmus további veszélye a látogatók által behurcolt betegségekben és az állatok életének zavarásában rejlik. A nemzeti parkokban az emberhez szokott gorillacsáladók életét napi rendszerességgel figyelemmel kísérik az ébredésétől az esti fészekkészítésig velük

lévő nyomkövetők. Az ő feladatuk az etológiai megfigyeléseken kívül a székletminta-gyűjtés és a turisták fogadása. Persze nem minden csoporthoz engednek látogatókat, léteznek kizárólag kutatók által kísért gorillacsáladok is. A nyomkövetők minden reggel korán elindulnak, megkeresik az ébredező gorillákat, majd rádióon értesítik a turistákat vezető vadőröket. A látogatók maximum egy órát tölthetnek a gorillák közelében, miközben a vadőrök azzal segítik a fotózást, hogy az állatok előtti sűrű bozótot irtják. Az élmény hatalmas, de a túra annyira „turistas”, hogy össze sem hasonlítható a gaboni Langoue Bai környékén tapasztaltakkal. Arrafelé még olyan vad nyugati gorillák élnek, amelyek embert is alig láttak, így a magaslesről egész nap figyelt csapat példányainak viselkedése még valóban tükrözi a háborítatlanul élő állatokét. A pigmeus nyelven bai-nak nevezett erdei tisztásra kimerészkedő gorillák derékig érő vízben gázolnak át, miközben az aggódó ezüsthátú hím a magas fűben kétlábra emelkedve kémlel körül, családtagjait keresve. Idilli kép, amit csak tovább fokoz a háttérben dagonyázó erdei elefántok (*Loxodonta cyclotis*), sitatunga-antilopok (*Tragelaphus spekeii*) és hófehér kócsagok látványa.

A táborba visszafelé tartva egy fiatal gorilla ront ránk. A színlelt támadás egy üvöltöző, gallytördelő kirohanásból áll, és annyira gyors, hogy már csak a visszafelé rohanó ezüsthátat látjuk. Valószínűleg magányos példány, aki így próbál nőstényeket szerezni és családot alapítani. Illetlen viselkedése ellenére nem tartjuk veszélyesnek, ellentétben a Nyanga-folyó

felső vidékén élő gaboni vadászokkal, akik még mindig erőszakos állatnak tartják a gorillát.

– De miért? – kérdezzük.

– Mert ha rálövünk, megtámad minket – jön az ésszerű válasz...

Vissza Afrikába

A gorilla leírása után nagy igény támadt élő példányok beszerzésére, de az európai kikötőkbe érkező gorillák általában még a hosszú hajóút alatt elpusztultak. Ehhez tudni kell, hogy a családjuk kiirtása révén fogságba került kis gorillák sokkal letargikusabbak, mint a hasonló sorsra jutott csimpánzok, emiatt sorsuk az első pár napban eldőlt. Az első élő gorilla 1855-ben érkezett Angliába, de akárcsak az *Edwards* állatkereskedő révén 1897-ben Liverpool-

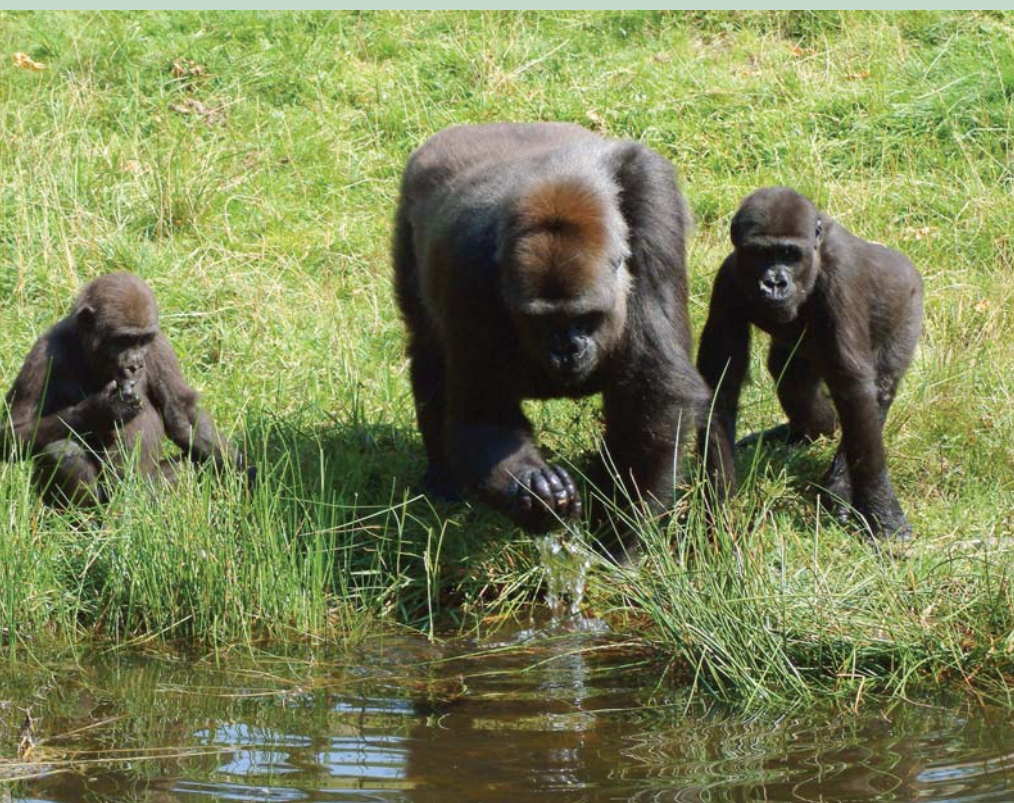
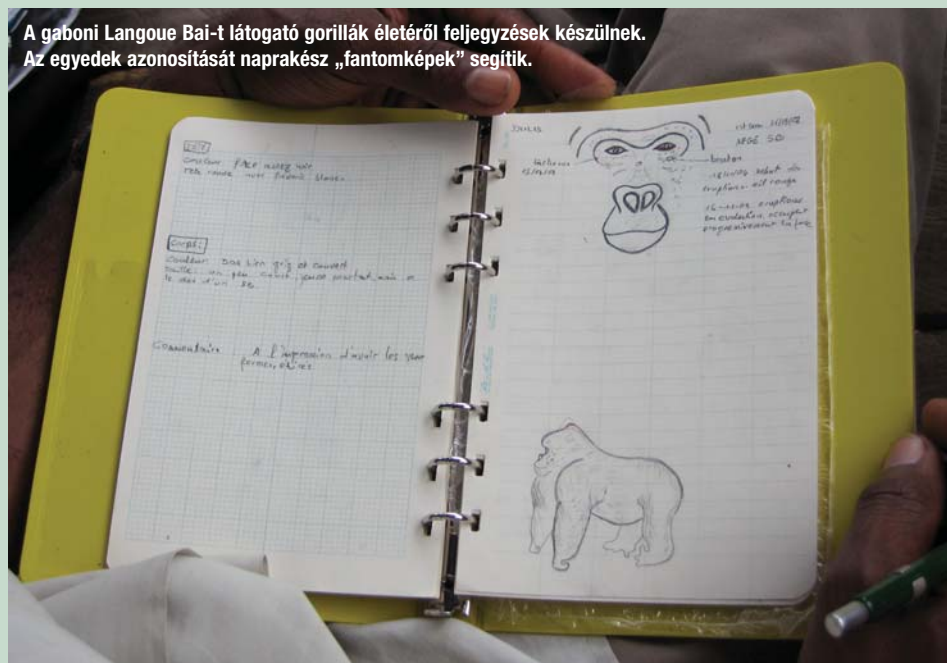
ba, majd Bostonba szállított példány, ez is elpusztult pár nap alatt.

Az ISIS adatai szerint jelenleg közel 800 gorilla él 140 állatkertben, és ezek zöme már ott is született. Az *Antwerpeni Állatkertben* megmaradt magányos nőtény Grauer-keletigorilla kivételével mind a síkvidéki nyugatigorilla-törzsalak képviselői. Hegyi gorillát egyetlen állatkertben sem tartanak, korábban a *Kölni Állatkert* próbálkozott ezzel. Azóta sokat változott a tartástechnológia, így tartásuk valószínűleg nem lenne gond, de a vadon élő állomány alacsony létszámára tekintettel befogásuk tilos. Míg 1976-ban, amikor a gorillát a CITES 1. kategóriájába sorolták, a világ állatkertjeiben tartott 498 gorilla zöme (403) még vadbefogott volt, 1991-re az arány már a felére csökkent.

M. Seres felvétele

A gaboni Langoue Bai-t látogató gorillák életéről feljegyzések készülnek. Az egyedek azonosítását naprakész „fantomképek” segítik.

A gorillák fogságban való tenyésztése megoldott: az első állatkerti példány 1956 decemberében született az ohioi *Columbus Zoo*-ban, az első európai pedig 1959-ben, Bázelen. Az angliai *Howletts Állatkertben* eddig száznál is több kis gorilla jött a világra; munkatársaik az állatok visszavadásztában látják a jövőt. A program sikerét bizonyítja, hogy a visszatelepített csoportban tavaly megszületett az első kölyök, de a gorillák további sorsa attól függ, hogy sikerül-e megállítani az afrikai erdők nemzetközi szintű kizsákmányolását, megőrizve ezzel a gorillák és más afrikai állatok természetes környezetét.

Írta: Buzás Balázs

A cikk elkészítéséhez nyújtott segítségért külön köszönet Colin Grovesnak, Michael Seresnek, továbbá a Gabonban tevékenykedő PPG és a WCS munkatársainak.

web:

gorillafund.org – Dian Fossey Alapítvány (The Dian Fossey Gorilla Fund, DFGFI)

igcp.org – Gorillavédő Program (International Gorilla Conservation Programme, IGCP)

zgf.de – Frankfurter Zoológiai Társaság (Frankfurt Zoological Society, FZS)

gorilla.wildlifedirect.org – Direkt Vadvédelem (Wildlife Direct)

totallywild.net/jaf – John Aspinall Alapítvány (John Aspinall Foundation, JAF)

ppg-congo.org – Gorillavédő Projekt (Projet Protection des Gorilles, PPG).